

Mehmed Hodžić

HERCEGOVINA OČIMA POLJAKA

(prikaz knjige Aleksandera Jabłonowskog „Kroz Hercegovinu“,
Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2021)

Najnovije izdanje Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu u okviru edicije *Memoari* pod naslovom *Kroz Hercegovinu*, autora Aleksandera Walerijana Jabłonowskog, poljskog historičara i putopisca, objavljeno je krajem 2021. godine. Ovo je četvrta knjiga iz navedene edicije, a druga po redu koja donosi prevod poljske putopisno-memoarske građe koja je u okviru svojih interesovanja i zadanih smjernica nastojala publici poljskog govornog područja prikazati, opisati i dočarati Bosnu i Hercegovinu, njenu historiju i kulturu, stanovništvo i običaje. Zapisi prezentirani u ovoj publikaciji nastali su pred kraj osmanske uprave nad Bosnom i Hercegovinom u ljeto i jesen 1872. godine, kada je Aleksander Jabłonowski putovao Hercegovinom od Dubrovnika preko Trebinja, Ljubinja, Stoca i Blagaja do Mostara. Prvi put objavljeni su kao serija članaka u poljskim listovima tokom 1875. i 1876. godine za vrijeme ustanka u Bosni i Hercegovini. U periodu od 1910. do 1913. godine zajedno sa drugim spisima ovi članci su sakupljeni i u sedam tomova objavljeni pod naslovom *Pisma Aleksandra Jabłonowskiego*. U petom tomu, objavljenom 1911. godine, donešeni su zapisi o Bosni i Hercegovini. Sto deset godina poslije u okviru izdavačke djelatnosti Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu ovi zapisi su prevedeni na bosanski jezik i predstavljani domaćoj i regionalnoj stručnoj i čitalačkoj publici.

Aleksander Jabłonowski rođen je 1829. godine u selu Gožlin, tada u okvirima Ruskog carstva. Nakon završene gimnazije u Bjalistoku studirao je na Univerzitetu svetog Vladimira u Kijevu a zatim prelazi u Tartu. Njegovi interesi tokom studija bili su usmjereni uglavnom prema historiji i filologiji. Nekoliko godina radio je kao nastavnik, da bi se 1859. godine posvetio putovanjima i ličnom naučnom usavršavanju posjećujući glavne evropske centre koji su se bavili općom historijom, pa je tako boravio u Berlinu, Londonu, Briselu i na pariskoj Sorboni. Želeći proširiti znanje iz studija o slavenstvu posjetio je Prag, a zatim i Beč, centar slavenskih istraživanja, gdje je upoznao Konstantina Jirečeka, Franca Miklošiča i Vuka Karadžića. Početkom 1860-tih prvi put je posjetio Balkan, a u Hercegovini je duže vrijeme boravio tokom 1872. godine.

Za razliku od većine drugih putopisaca i zapadnih posjetilaca Jabłonowski je bio u značajnoj mjeri pripremljen za posjetu Bosanskom vilajetu i za komunikaciju sa lokalnim stanovništvom. Njegovo poznavanje jezika, ali i historije, kulture i običaja, dominantno oblikovanih konfesionalnom pripadnošću islamu, omogućilo mu je pragmatičnije i jasnije sagledavanje elemenata života i bivstvovanja na ovom području što je nastojao predočiti i u sam tekst. Njegovo pisanje, ipak, nije oslobođeno orijentalističkih šablona negativnog opisivanja osmanske vlasti i bosanskohercegovačkih muslimana koje naziva Turcima. Ta činjenica ne treba da čudi uzimajući u obzir osnove na kojima nastaje ovo pripovijedanje o Hercegovini i njenom stanovništvu. Autor, Evropljanin i katolik, očekivano ne razlikuje se od drugih evropskih kršćanskih putopisaca u kreiranju slike o muslimansko-kršćanskim odnosima, stoga njegovi zapisi sadrže opise i govore o poturicama, turskom jarmu, turskom zulumu nad kršćanima, begovskom izivljavanju i ugnjetavanju. Za život ovdašnjeg nemuslimanskog življa kaže da je „okrutno ropstvo – vjersko, političko, društveno, jednom riječju – sramno ropstvo podaničke raje.“ Ono što ga kao Poljaka izdvaja od drugih jeste njegova pripadnost slavenstvu, kojim posebno nastoji da iskaže jedinstveno porijeklo kršćanskog i muslimanskog življa u Hercegovini, koje je dolaskom i prihvatanjem islama ostalo podijeljeno u dvije opozitne strukture. Koliko god je Jabłonowski nastojao da iskaže svoj jasno negativan odnos spram pripadnika ove religije, on ipak, gotovo sa simpatijom, domaće muslimane izdvaja iz korpusa ostalih istočnih muslimanskih naroda, napose Turaka Osmanlija, predstavljajući njihov slavenski identitet i sačuvane običaje kao glavnu osobenost i značajku. Tako navodi: „Grдно bi se prevario onaj ko bi htio zamišljati ovdašnji turski svijet,

u Hercegovini i Bosni, kao sliku koju smo stvorili općenito o muslimanskom životu – zanemarujući zakone etnologije i historije. To je potpuno poseban, originalan svijet koji se razlikuje od svega što se sreće kod drugih naroda islama, a prije svega kod Turaka. Svuda je vidljiva dvojnost karaktera kod dominirajuće klase, tako da putnik ne zna čemu više da se divi – tome što je sve tako pravovjerno, muslimansko, ili tome što je još uvijek do određenog stepena slavensko...“ Na drugom mjestu navodi kako je „tuđinska kultura islama, uspješno nakalemljena na slavenskom stablu i prekrivena bujnim cvijećem, zaista [] predmet vrijedan najdubljeg promišljanja“. Jablonowski se posebnom pažnjom govori o ženama muslimankama, kao glavnom elementu očuvanja slavenskog identiteta i običaja. One su se odlučno suprotstavile pojedinim segmentima muslimanskog „nipoštašavanja“ žene, kako to on poima, navodeći kao primjer, između ostalog, i slabu prisutnost poligamije odnosno višezhenstva u Hercegovini. Posebne simpatije Jablonowski je iskazivao prema begovskim porodicama koje su se suprotstavljale osmanskim vlastima i nastojanjima uvođenja reformi, poput Gradšćevića, Rizvanbegovića i drugih. Na taj način dodatno je isticao njihovu slavensku posebnost u odnosu na opći muslimanski identitet.

Strukturalno, knjiga *Kroz Hercegovinu* donosi šest poglavlja u kojima se na prethodno navedenim osnovama prikazuje i opisuje život i stanovništvo u Hercegovini, Mostaru i dolini Neretve. Njima prethodi uvodna studija prof. dr. Edina Radušića sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu u kojoj je analizirana politička motiviranost ovih memoara, što je u kontekstu vremena kada je tekst objavljen, a to je period ustanka 1875. godine, jasno i očekivano. Za Jablonowskog su socijalni uzroci ustanka bili primarni. Nacionalni, religijski, velikodržavni i ideološki nisu bili, prema njegovom shvatanju, uopšte presudan faktor u pobuni naroda, već je to bio socijalni bunt podjarmljenog i obespravljenog naroda sa težnjom za boljim životom i položajem, a nikako borba protiv sultana, želja za autonomijom ili nacionalnom državom. Uvodnu studiju slijedi biografija autora u kojoj je predstavljen njegov životni put od rođenja do smrti, kao i akademska karijera.

Obzirom da su ovi članci izlazili u nastavcima i različitim listovima, u spomenutih šest poglavlja često dolazi do ponavljanja elaboracija i osvrtu, primjera i ličnih iskustava, pa se i pojedine sekvence teksta citiraju, a neke parafraziraju. U pregledu historijskog razvoja Hercegovine, osobito u vezi pitanja srednjovjekovne historije, religijske identifikacije i prelaska na islam,

djelo u značajnoj mjeri sadrži neutemeljene i prevaziđene postavke koje su donešene u skladu sa onovremenim znanstvenim dostignućima, pa se kao takve ne mogu ni u kojem slučaju posmatrati kao negativna strana teksta. Na kraju, treba istaći kako knjiga *Kroz Hercegovinu* donosi zanimljive podatke i specifičan narativni diskurs kojim je autor slavenskog porijekla, Poljak Aleksander Jabłonowski, tako slično, a ujedno i tako različito, u odnosu na druge evropske kršćanske autore nastojao prikazati odnos između različitih konfesija u Hercegovini na samom kraju osmanske uprave, ali i historijski, kulturološki i običajni razvoj ove regije.